

Таким чином, як відзначалося в аргументації опонентів концепції соціальних уявлень, кожне з положень концепції, взяте окремо, далеко не оригінальне (див. огляд дискусій 90-х років: Якимова, 1996). Більшість із них має досить шанобливу історію в традиційній когнітивній орієнтації. Досить назвати атрибутивні теорії, теорії когнітивного балансу, різні концепції установки. Навіть центральна ідея про те, що соціальне уявлення передає думку та відношення групи до об'єкта, була сформульована досить чітко ще У. Ліпманом у його концепції соціального стереотипу.

На думку Г. Брейкуелл (Doise W., 1979), жодна з концепцій не може виконати роль загальної теорії соціальної психології. Разом із тим, встановлення зв'язків між ними "сприяло б створенню більш сильної пояснювальної моделі поведінки й означало б крок уперед на шляху до теперішньої зміни парадигми в соціальній психології". У цілому внесок концепції соціальних уявлень досить значний. На думку П.Н. Шихирева, в перелік основних результатів можна включити доказ плідності орієнтації не лише на загальну психологію, але й на соціологію; виявлення можливостей системного підходу до соціальної взаємодії, вихід за рамки міжіндивідуальних відносин; розширення палітри методів [6].

ЛІТЕРАТУРА

1. Донцов А.І, Смельянова Т.П. Концепція у сучасній французькій психології. -М: Наука, 1987. -128 с.
2. Московичи С. Социальные представления: исторический взгляд // Психологический журнал. -1995. -Т.1. -№ 1. -С.3-14.
3. Jodelet D. Representations social: Phenomens, consent et theorie // Moskovici S. (ed.) Psychologie sociale. -1984. -Р.68-79.
4. Шихирев П.Н. Современная социальная психология в США. -М.: Наука, 1979. -209 с.
5. Codol J.-P. Note terminologique sur l'emploi de quelques expressions concernant les activites et processuss cognitifs en psychologie sociale // Bull. De Psychol. -1969. -Т. XXIII.
6. Шихирев П.Н. Социальная установка как предмет социально-психологического исследования // Психологические проблемы социальной регуляции поведения. -М.: Наука, 1976. -С.278-295.

Надійшла до редколегії 22.02.2005

РОМАНЕНКО О.В. СОЦИАЛЬНЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ КАК ОБЪЕКТ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ В ТЕОРЕТИЧЕСКИХ СХЕМАХ ЗАПАДНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИИ
Рассматривается проблема становления понятия "социальное представление" в теории западной социальной психологии.

ROMANENKO O.V. SOCIAL REPRESENTATIONS AS OBJECT OF PSYCHOLOGICAL RESEARCH IN THEORETICAL CIRCUITS OF THE WESTERN SOCIAL PSYCHOLOGY
The problem of becoming of concept "social representation" in the theory of the western social psychology is considered.

М.Г. САМОЙЛОВ

докт. біол. наук, проф.

Національний університет внутрішніх справ

УДК 159.923.2-057.36

САМОРЕГУЛЯЦІЯ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ У ПРАЦІВНИКІВ ОВС З РІЗНОЮ ПРОФЕСІЙНОЮ УСПІШНІСТЮ

Вивчені здібності до саморегуляції психічних станів працівників ОВС, які мали різний рівень професійної успішності. Показано, що у більшості успішних працівників рівень саморегуляції нижчий, ніж у неуспішних.

Загострення криміногенної обстановки в країні, різке збільшення рівня злочинності, числа злочинів із застосуванням зброї, захоплення заручників, викрадення людей та інше, висувають підвищені вимоги до організації роботи оперативно-розшукових служб. В оперативній обстановці, що ускладнилася, усе більшого зна-

чення набуває людський фактор, і мова йде не тільки про рівень професійної майстерності працівників спецслужб, але і про їхні індивідуально-психологічні якості й особливості особистості. При цьому необхідно враховувати, що діяльність оперативних працівників протікає в умовах постійної психоемоційної напруженості, характеризується

частим виникненням екстремальних ситуацій, що обумовлює значне зростання психічних навантажень.

Серед суб'єктивних факторів, що найбільш істотно впливають на ефективність і надійність професійної діяльності, функціональні стани традиційно розглядаються в літературі поряд з індивідуальними особливостями і ступенем підготовленості працівника [1-3]. Слід зазначити, що більшість таких досліджень орієнтовано на професії операторського типу. Число робіт, присвячених ролі функціональних станів у професіях іншого роду, що характеризуються високими нервово-психічними навантажнями, явно недостатньо. При цьому практика діяльності кадрових підрозділів висуває на перший план розробку психологічних і психофізіологічних критеріїв професійного добору при зарахуванні на службу в правоохоронні органи за різними видами службової діяльності. У цьому зв'язку уміння регулювати власний стан в умовах екстремальної діяльності є для оперативного працівника значимим не тільки в плані збереження визначеного рівня здоров'я, але й у зв'язку з необхідністю ефективно вирішувати поставлені службові задачі. Однак, у даний час, при прийомі на оперативну службу здатність кандидата до саморегуляції своїх станів не діагностується, а в ході службової діяльності не застосовуються методи навчання навичкам такої саморегуляції.

У більшості досліджень, присвячених проблемам профдобору в правоохоронні органи, указується на необхідність діагностики негативних станів як умови успішності роботи в цій сфері [4-6]. У той же час, ці дослідження орієнтовані в основному на оцінку тільки актуального рівня функціональних станів і розвитку психічних властивостей особистості, які їх визначають.

Існуюча практика професійної діагностики при прийомі на службу, що традиційно використовує у своєму арсеналі тести Равена, опитувальники Стреляу, Айзенка, Леонгарда-Шмішека, ММРІ, Кеттелла, колірний тест Люшера, на наш погляд, має вузько клінічний напрямок і зорієнтована на виявлення осіб з психічними аномаліями.

Відсутність чітких, психологічно обґрунтованих критеріїв прогнозу професійної успішності приводить до того, що за даними МВС України, кожен десятий зі знову прийнятих на службу звільняється на першому році, і майже половина з них - за негативними мотивами. В зв'язку з цим, метою нашої роботи було вивчення особливостей психічного стану працівників ОВС з різною успішністю професійної діяльності. У дослідженні застосовувалися такі методи: метод експертних оцінок, психологічні тести: ММРІ, опитувальник Спілбергера-Ханіна, колірний тест Люшера, тепінг-тест.

Для зняття розумового й емоційного стомлення і відновлення нервово-психічної працездатності з працівниками ОВС, що приймали участь у дослідженні, проводився тренінг саморегуляції психофункціональних станів. Крім того, у ході проведення тренінгу працівники ОВС навчалися прийомам саморегуляції нервово-психічного тону, розвивали навички емоційного самоконтролю, зниження ризику невротичних реакцій і станів.

У дослідженні взяли участь працівники правоохоронних органів, зайняті оперативно-розшуковою діяльністю, у кількості 47 осіб. Це були чоловіки у віці від 25 до 30 років, з вищою освітою. Стаж служби в правоохоронних органах усіх досліджуваних складав від одного до п'яти років.

При оцінці успішності чи неуспішності адаптації спів-

робітника до службової діяльності враховувалися:

а) наявність об'єктивних показників оцінки службової діяльності: заохочень чи дисциплінарних стягнень;

б) експертні оцінки успішності службової діяльності (безпосереднім начальником, колегами і т.д.);

в) суб'єктивна оцінка співробітником своєї службової діяльності.

На підставі виділених критеріїв успішності були сформовані дві групи випробуваних. У першу групу ввійшли молоді співробітники правоохоронних органів, що пройшли первинну адаптацію й успішно справляються зі своєю службовою діяльністю (30 чоловік). Другу групу склали молоді співробітники правоохоронних органів, що мають проблеми в адаптації до особливостей службової діяльності (17 чоловік).

Для одержання даних про особистісні характеристики досліджуваних застосовувався адаптований варіант опитувальника ММРІ. Отримані результати порівнювалися з результатами минулого тестування при прийомі на службу в правоохоронні органи, що дозволило виділяти інваріантні характеристики особистості випробуваних і особливості їх актуального стану. У порівняльно-психологічному дослідженні ММРІ-профіль професійно успішних і неуспішних випробуваних виявляється визначена подібність особистісних профілів у рамках виділених груп і визначені розходження між ними.

Особистісні профілі порівнюваних груп у цілому знаходяться в межах середніх значень, що відповідає нормі реагування.

Група професійно успішних випробуваних відрізняється більшою чутливістю до психологічного підтексту ситуацій, вони більш рефлексивні, менш категоричні в оцінці ситуації і своїх можливостей, більш залежні від ступеня успішності своїх дій. При цьому більше значення в їхніх очах має власна оцінка своєї успішності, ніж оцінки навколишніх. Їх більш високий рівень тривожності в порівнянні з неуспішними порозуміннями їхньою підвищеною мотивацією досягнення.

У той же час, слід зазначити, що професійна успішність цих випробуваних у значній мірі повинна залежати від їхньої здатності до регуляції своїх функціональних станів. Наявність помірно виражених піків по сьомій і другій шкалі свідчить про досить високу тривожність у сполученні з підвищенням почуття відповідальності, що в екстремальних умовах може приводити до підвищення емоційної напруги і дезорганізації діяльності.

При цьому помірно підвищення шостої шкали говорить про високу умотивованість, потребу в успіху, з яким зв'язана завзятість в реалізації мети, готовності до подолання перешкод, що обумовлює успішність діяльності і високу здатність до навчання. Про це ж свідчить помірно підвищення по дев'ятій шкалі: високий рівень активності, оптимістичність, легкість у підтримці контактів позитивної корелюють з успішністю діяльності і високою навченістю.

Представники групи професійно неуспішних випробуваних більш схильні демонструвати гіпермаскулінне поведіння: агресивність, активність, впевненість у собі, емоційну стійкість. У той же час, вони відрізняються меншою гнучкістю поведіння, схильністю розглядати ситуацію спрощено, що визначає і велику шаблонність їхнього мислення. У порівнянні з успішними вони більш схильні «застрягати» на думках і афективних переживаннях, їхнє поведіння більш орієнтовано на зовнішню

оцінку їхньої результативності.

У цілому, наявність піка по шостій шкалі говорить про підвищення афективної ригідності, що може утрудняти навчання і формування адекватної стратегії діяльності, а тенденція до зовні обвинувальних форм реагування сприяє конфліктності поведінки і порушує міжособистісну взаємодію, необхідне для рішення професійних задач. Вплив цієї тенденції в групі професійно неуспішних випробуваних є значимою, оскільки нормою реагування є значення шостої шкали, що не перевищують 65 Т-балів.

Результати вивчення сили нервових процесів за результатами тепінг-тесту свідчать про те, що за цим показником досліджувані групи випробуваних є подібними, що, очевидно, порозумівається методикою і принципами професійного добору в правоохоронні органи. Конфігурація усереднених графіків по цьому показнику має опуклий характер, що свідчить про силу нервових процесів по обох півкулях. У всіх випробуваних досить виражений ергічний компонент активності, що визначає витривалість до фізичного стомлення, терплячість до нудьги, болочим відчуттям.

Варто помітити, що в обох групах усереднені показники сили нервових процесів по лівій півкулі (права рука) перевищують аналогічні показники по правій півкулі (ліва

рука).

Індивідуальні графіки випробуваних обох груп варіюють від сильного до середнього типу. При цьому розподіл випробуваних в експериментальних групах по типах також виявився приблизно однаковим. На наш погляд, характер аналізованого показника - максимальний тепінг, і час його утримання, свідчить про виразність у випробуваного здатності до вольової регуляції свого поведінки. Результати дослідження показали досить високу здатність всіх наших випробуваних до підтримки значних вольових зусиль протягом необхідного часу. У той же час, частота максимального тепінга в групі професійно успішних значно вище, що, на нашу думку, говорить про наявність у них більш вираженої здатності досягати більш високого рівня довільної активації своїх психомоторних функцій.

Результати дослідження лабільності нервових процесів за тепінг-тестом представлені в таблиці 1.

Як видно з табл.1, група професійно успішних випробуваних продемонструвала більш високу лабільність нервових процесів в обох півкулях у порівнянні з групою неуспішних. При цьому виявляється більший розкид індивідуальних значень ($D=4,14$ і $4,21$), що свідчить про її неоднорідність по досліджуваній ознаці.

Таблиця 1 - Оцінка лабільності нервових процесів у досліджуваних групах за показниками тепінг-тесту

Тестові показники	Група професійно успішних досліджуваних (n=30)		Група професійно неуспішних досліджуваних (n=17)	
	M	σ	M	σ
Права рука (ліва півкуля)	8,03	2,03	7,13	1,42
Ліва рука (права півкуля)	7,7	2,05	6,5	1,48

Середні значення показника по лівій півкулі в групі неуспішних випробуваних, хоча і нижче, але характеризують високий рівень лабільності нервових процесів. У той же час, по правій півкулі виявляється середній рівень лабільності нервових процесів. При цьому необхідно відзначити, що група професійно неуспішних випробуваних

характеризується гомогенністю за цією ознакою.

Результати фіксують достовірні розходження по лабільності психомоторної функції як між аналогічними показниками експериментальних груп (незалежні вибірки), так і всередині кожної групи по показниках кожної півкулі (зв'язані вибірки). Отримані дані представлені у табл.2.

Таблиця 2 - Значимість розходжень між групами по показнику лабільності нервових процесів (t-критерій Стьюдента)

Вибірки	1	2	3	4
1	-	1,869	2,352	4,081
2	0,1	-	1,476	3,151
3	0,05	-	-	3,902
4		0,01	0,001	-

Як вже відзначалося, для оцінки психоемоційного статусу досліджуваних нами використовувалися опитувальник Спілбергера-Ханіна, що визначає рівень ситуативної й особистісної тривожності, і колірний тест М. Люшера, що

дозволяє виявити їх актуальний емоційний стан випробуваних. Результати, отримані за допомогою цих методик, представлені у табл.3.

Таблиця 3 - Показники психоемоційного статусу в досліджуваних групах

Показник психоемоційного статусу	Група професійно успішних досліджуваних		Група професійно неуспішних досліджуваних		P
	M	CV, %	M	CV, %	
Реактивна тривожність	44,7	21,4	38,6	28,2	$p \leq 0,05$
Особистісна тривожність	38,2	20,8	35,9	26,3	$p \leq 0,05$
Наявність стресового стану (С)	18,2	29,7	13,2	23,7	$p \leq 0,05$
Вегетативний коефіцієнт (ВБ)	1,63	28,9	1	26,8	$p \leq 0,05$
Показник працездатності (Р)	18,7	16,3	18,5	21,7	$p \leq 0,05$

Примітки: М – середні значення показника; CV, % - коефіцієнт варіації показника у відсотках.

Як видно з табл.3, показник працездатності в досліджуваних групах приблизно однаковий; це говорить про те, що успішність чи неуспішність професійної діяльності зв'язана не стільки з рівнем працездатності, скільки з іншими параметрами.

Вивчення рівня ситуативної й особистісної тривожності показало, що хоча отримані результати в обох групах знаходяться в межах норми і не перевищують критичних значень, рівень ситуативної тривожності в групі професійно успішних навіть трохи вище, ніж у неуспішних випробуваних, що проявилось у всіх розглянутих показниках. При цьому слід зазначити, що показник особистісної тривожності випробуваних цієї групи нижче і дуже близький до значення аналогічного показника в групі професійно неуспішних випробуваних. На наш погляд, це також підтверджує припущення про те, що більш високий рівень тривожності успішних випробуваних порозумівається більш диференційованою оцінкою ними життєвих ситуацій, більш високою мотивацією досягнення.

Дуже важливою ознакою наявності несприятливого функціонального стану в наших випробуваних послужило співвідношення двох показників за тестом Люшера: рівня стресу і рівня симпатичної активності. Як видно з результатів табл.3, коефіцієнт вегетативного балансу в групі професійно успішних випробуваних трохи вище, ніж у другій групі, хоча вірогідність розходжень не досягає рівня статистичної значимості. В другій групі - професійно неуспішних випробуваних, його значення невеликі, що свідчить про деяке зниження симпатичної активності випробуваних. Однак у групі професійно успішних випробуваних відзначаються більш високі показники стресу.

Вивчення особистісних і індивідуальних особливостей досліджуваних працівників дозволяє зробити наступні висновки:

1. В цілому за всіма методиками обидві експериментальні групи показали результати, що знаходяться в межах норми і не перевищують критичних значень. Причому за деякими характеристиками (висока працездатність, показник вегетативного балансу, особистісна тривожність) ці групи виявилися подібними, що, на наш погляд, пояснюється єдністю вимог і методики професійного добору в правоохоронні органи.

2. У той же час, виявлені суттєві розходження особистісних і індивідуальних характеристик представників досліджуваних груп.

У групі професійно успішних випробуваних виявляється:

ся:

- наявність помірно вираженої тривожності в сполученні з підвищеним почуттям відповідальності, що пов'язано з високою мотивацією досягнення;

- більш високі показники ситуативної тривожності в порівнянні з особистісною і наявність більш вираженого стресового стану;

- наявність ознак емоційної лабільності;

- більш високий рівень здатності до активації свого стану.

Для групи професійно неуспішних випробуваних характерні:

- підвищена стійкість афективно пофарбованих переживань; схильність до формування важко коригуваних думок і оцінок; тенденція до екстрапунітивних реакцій у ситуаціях неуспіху;

- менш виражені в порівнянні з першою групою тривожність і стресовий стан.

3. Отримані результати дослідження свідчать про те, що вихідний рівень саморегуляції в професійно успішних випробуваних навіть трохи нижче, ніж у неуспішних. Це виявляється в результатах усіх проведених методик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бушов Ю.В. Психофизиологическая устойчивость человека в особых условиях деятельности: оценка и прогноз. -Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1992. -152 с.

2. Леонова А.Б. Психодиагностика функциональных состояний человека. -М: МГУ, 1984. -264 с.

3. Медведев В.И. Психологические реакции человека в экстремальных условиях // Экологическая физиология человека: Адаптация человека к экстремальным условиям среды. -М.: Наука, 1979. -С.625-672.

4. Васильев В.Л. Юридическая психология: Учебник. -М.: Юрид. лит., 1991. -487 с.

5. Волков А.М., Микадзе Ю.В., Солнцева Г.Н. Деятельность: структура и регуляция. Психологический анализ. -М.: МГУ, 1987. -381 с.

6. Крейдун Н.П. Определение негативных психических состояний человека и система их коррекции // Актуальные проблемы современной психологии: Материалы научных чтений, посвященных 60-летию Харьк. психол. шк. -Харьков, 1993. -С.365-368.

Надійшла до редколегії 04.07.2005

САМОЙЛОВ Н.Г. САМОРЕГУЛЯЦИЯ ПСИХИЧЕСКИХ СОСТОЯНИЙ У РАБОТНИКОВ ОВД С РАЗНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ УСПЕШНОСТЬЮ.

Изучены способности к саморегуляции психических состояний работников ОВД, имеющих разный уровень профессиональной успешности. Показано, что у подавляющего большинства успешных работников уровень саморегуляции ниже, чем у неуспешных.

SAMOILOV N.G. SELF-CONTROL OF MENTAL CONDITIONS AT MILITIA EMPLOYEES WITH DIFFERENT PROFESSIONAL SUCCESS

Ability to self-control of mental conditions by militia employees which had a different level of professional success is carried out. It is shown, that at the overwhelming majority of successful employees the level of self-control is lower, than at unsuccessful.

08386 - передплатний індекс наукового журналу "Право і безпека"